

Potem pa se je sklonil Pajk ter vzel odloženo šatuljo z bližnjega fotelja. In položil jo je sebi na kolena, vzel iz nje biserni lanec ter ga del strmeči Tončki okoli krasnega labodjega vratu. Potem ji je nataknil obe zapestnici . . . naposled pa še prstan. Potem je vzel z bližnje toaletne mizice zrcalo in, pred obrazek ji je držeč, je dejal:

»Glej, Tončka, kako lepa, kako divna je bodoča doktorica Pajkova!«

Tončka pa se je smejala, objemala svojega ženina ter, nepopisno srečna, se ogledovala v prebogatem lišpu.

Za nekaj hipcev pa je zaklical Pajk: »Ana!«

Odrple so se duri, in v spalnico je pritekel veselo lajajoč lepi, prijazni, pametni, najbolj olikani hrt, vzor vsem konjederčevim učencem, on — Muki . . .

»Tudi ta je tvoj, mucika!« je dejal Pajk ter položil od vznemirjenosti trepetajočega Mukija Tončki v naročje.

(Dalje prihodujič.)

Upori gorenjskih kmetov v 17. in 18. stoletju.

Po arhivnih virih spisal Vladimir Levec.

O kmetiških uporih na slovenski zemlji in njih vzrokih se je pisalo že precej tudi v našem jeziku. Pred nekaj leti (1891, str. 202. i. n.) je v tem listu narisal prof. Kaspret razmere gorenjskih kmetov okrog l. 1500., in Parapat je priobčil v »Letopisu M. Sl. za l. 1869.« članek o kmetiških »puntih« od l. 1513. do l. 1635. Nekako nadaljevanje obeh teh spisov naj bodo naslednje vrstice. Virov nisem navajal podrobno, večino gradiva sem vzel iz grajskega arhiva v Smledniku na Gorenjskem; natančnejše citate pa navajam v svoji razpravi »Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain«, katera izhaja ravno zdaj v nemških publikacijah muzejskega društva za Kranjsko.

Razmere kmetov, ki so bile še v 13. in 14. stoletju jako ugodne, so se slabšale v 15. in 16. stoletju bolj in bolj; postale so polagoma tako neznosne, da so prijeli kmetje za orožje. Toda izid kmetiških

uporov je le še pripomogel, da je bil njih položaj poslej tem slabejši in neznosnejši. Na Ogrskem je n. pr. v tem času nastal pregovor:

Rusticus est quasi Rind (bos),
Nisi quod sibi cornua desint.

V teh besedah se značilno izraža trditev, da je kmet stvar, s katero sme grajščak delati in storiti, kar se mu poljubi. Vzrok temu, da so nastale take misli o razmerju med gospodom in podložnikom, je bilo nekaj tudi rimsko pravo, ki si je pridobilo v 15. veku in v naslednjih stoletjih vedno večjo in večjo veljavo v nemškem cesarstvu; romanisti pa so krivo razumevali nemškopravne odvisnostne odnose ter jih tolmačili po pravilih svojega prava in tako dali mnogo povoda pritožbam. Še večjega pomena pa so bile za poslabšanje kmetiških razmer razne vojne in njih posledice, zlasti tridesetletna, potem boji zoper Ludvika XIV. in po naših krajih posebno beneške vojne in turški napadi. Za vse te vojaške operacije je bilo treba denarja, zopet denarja in še enkrat denarja. Davek se je naložil deželam, te so ga razdelile na razne grajščake, toda ti ga niso nikdar plačali sami; saj je bil star običaj plemstva v Avstriji takisto, kakor drugod, da se je za davke, sebi naložene, odškodovalo pri svojih podložnikih. Razen tega pa vidimo, da so težile grajščine v 17. in 18. stoletju prav tako za tem, da bi povišale tlako, kakor so delale sto ali dvesto let preje.

Take ali vsaj podobne so bile — ob kratkem narisane — razmere kmetov v 17. in 18. stoletju po vsem nemškem cesarstvu, take so bile torej tudi v Avstriji. V vsem obsegu sedanjega avstrijskega cesarstva so se prepirale v 17. stoletju, zlasti pa v začetku 18. stoletja gosposke s svojimi podložnimi kmeti. Da navedem le nekaj primerov; uporni štajerski kmetje so ubili v onem času na krut način višjega deželnega komisarja Volfganga Friderika grofa Wurmbanda, in na podoben način so se vzdignili moravski kmetje. Razdraženost prostega ljudstva so porabili francoski, bavarski in ogrski brezvestni agitatorji in jo izkoriščali za svoje prevratne namene. Taki emisarji so sodelovali n. pr. pri dunajskem uporu zoper žide dne 16. januarja l. 1706. Zlasti Francozi so bili v tem oziru zelo delavni in so izkušali na raznih krajih naščuvati podložnike na vstajo, narejati Avstriji tako neprilike in odvracati njeno pozornost od vnanjih bojišč na notranje razmere. Da tudi na Kranjskem ni nedostajalo takih francoskih odposlancev, pokaže ta razprava.

Grajščina Smlednik na Gorenjskem — ne daleč nad Ljubljano — je bila v začetku 17. stoletja zastavljena Pavlu baronu Egkhu; dne 28. marcija 1626. l. pa mu jo je cesar Ferdinand II. prodal. Prvo, kar

je storil novi lastnik, je bila ureditev podložniških razmer. Toda pri tem je prišel kmalu v nasprotje s svojimi kmeti, in ti so se pritožili pri deželnem oskrbniku; ko pa tukaj niso nič opravili, so sklenili, da pošljejo svoje poslance k cesarju. Toda njih gospod jih je prehitel in prosil, naj cesar naloži podložnikom večni molk in njega varuje upornih kmetov, te pa prisili k dolžni pokorščini. Res je izšlo meseca decembra l. 1627. povelje, naj zapro vse kmete, ki pridejo v Gradec, dokler ne dokažejo, da so uporni kmetje in njih kolovodje storili, kar so dolžni. Tako se je torej žalostno izjalovil prvi poskus kmetov, da bi poboljšali svoj položaj.

Iste pritožbe so ponavljali podložni kmetje trideset let pozneje, l. 1660., ko je prišel Leopold I. v Ljubljano, kjer so se mu poklonili kranjski stanovi. Tožili so posebno, da se jim je povišal davek, in da morajo zdaj tlačaniti skoro dan na dan, a preje da so morali na tlako samo dvanajst dni v letu. Brez vzroka te pritožbe gotovo niso bile; saj je bil tedanji najemnik smlejske grajščine Ivan Štefan Wuttalitsch res samovoljen, oblasten in surov človek, ki je rad kršil pravice družih ljudi ter najbrže tudi s podložniki ni postopal preveč prijazno, ampak se je okoriščal na njih stroške in si polnil žepe. Pomagala pa pritožba kmetom tudi ta pot ni nič, in prisiljeni so se naposled vdali zahtevam svoje grajščine. Iste neznosne razmere so bile prej, ko slej; med prostim narodom pa je vrelo tudi še dalje, in treba je bilo le pravega trenutja, da nastane upor. Zgodilo se je to l. 1684., ko je bil lastnik smlejske grajščine deželni glavni prejemnik Ivan Peer pl. Pernburg. Pritožbe podložnikov so bile do malega iste, kakor nekaj let prej; razen tega pa so poudarjali kmetje v svojem spisu tudi, da morajo voziti v Ljubljano grajščinsko zelje, repo, slamo, žir in žito, nazaj pa vino. Če iz teh teh vzrokov ne pridejo tlačaniti, jih zarubi grajska gosposka takoj. Kočarji so tožili, da morajo goniti grajsko živino na kriško planino, nazaj doli pa nositi na hrbtu težke tovore sira in masla; a zvečer ne dobe jedil, ki so jih preje dobivali, ampak samo majhen kosček kruha. Nekaj resnice je bilo gotovo v teh pritožbah, ker je dne 9. julija l. 1685. deželno glavarstvo naročilo Pernburgu, naj se drži najstrožje novega urbarja iz leta 1674., če ne da ga bodo kaznovali s sto zlatniki globe. Zastopal je kmete pri razpravi advokat dr. Zumerer.

(Konec prihodnjič.)

Upori gorenjskih kmetov v 17. in 18. stoletju.

Po arhivnih virih spisal **Vladimir Levec**.

(Konec.)

Pernburg se menda danega mu navodila ni držal natanko, ker so malo mesecev pozneje ponovili kmetje svojo tožbo, zdaj pa ne več pri deželnem glavarstvu, ampak pri notranjeavstrijski vladi v Gradcu. Povod pa tej drugi tožbi ni bil samo Pernburg, ampak tudi neki francoski agent.

Tega leta (1685) se je nastanil, poslan najbrže od francoske vlade, pri baronu Ruessensteinu na Strmolu alkimist Ivan Peter Cattin, po rodu Francoz. Le-temu je prišel, ne ve se, kako, v roke iz smlejskega arhiva star kameralni urbar iz l. 1569., ki že zdavnaj ni bil več veljaven, katerega pa je znal Cattin porabiti za svoje naklepe. On in Ruessenstein sta klicala podložnike, posebno s Pešate, iz Vodice in Žej k sebi na Strmol in jim prigovarjala, naj se upro in bore za svojo staro pravdo (»die alte Gerechtigkeit«); saj niso dolžni več tlačaniti in plačevati, nego je v urbarju iz l. 1559. zapisanega; tega urbarja pa Pernburg ne sme kršiti. S takimi besedami je slepil Cattin nevedne kmete, jim prodal urbar, ki je bil dozdevno za-nje neizmerno važen, v resnici pa neveljaven, ter jih je pripravil do upora. Potem je odšel, delo njegovo pa je nadaljeval baron Ruessenstein.

Pritožba, katero so poslali kmetje notranjeavstrijski vladi v Gradec, ima nekaj tako značilnih mest, da si ne morem kaj, da jih ne bi navedel v dobesednem prevodu: »Neznosna obteževanja in tiransko ravnanje naše nemilostive grajščine, ki nas ne smatra za podložnike, pač pa za prave sužnjike, ter nam hoče vladati samo s pestjo, nas sili k temu koraku. Mnogi so že odšli z ženo in otroci s svojih kmetij, in tudi oni, ki so ostali, bodo kmalu primorani storiti isto, da si rešijo vsaj golo življenje . . . Izsesani smo do mozga, in nečloveško ravnanje nas goni z doma, da si moramo v tolažbo izvoliti beraško palico . . . Da, ta nemirna Pernburgova glava nas s takimi in enakimi nezakonitostmi zalazuje iz prirojenega sovraštva, tako da smo ubogi kmetje komaj varni življenja; niti malo ovsenjaka nam ne privošči, ampak nam hoče odvzeti še tega . . . Če se pritožimo, nas zapre graj-

ščina v ječo, kjer skoro umiramo lakote. Tako nekrščansko ravnanje vpije v nebo in nas sili, da prosimo Boga, naj nas maščuje.«

Tudi Pernburg vzpričo takih razmer ni držal rok križem, ampak s svoje strani je o uporih poročal v Gradec in prosil hitre pomoči, češ, da je nevarnost, da se ne upro ob enem podložniki sosednjih grajščin in se plamen upora zopet ne razširi ter provzroči neugasljiv požar.

Ravno, ko je bil upor l. 1687. najhujši, je umrl Pernburg, a to ni nič vplivalo na upornike, ki so vstajo nadaljevali zoper Pernburgovo vdovo Marjeto, roj. Kozel. Da se vstanek uduši, je bilo treba krepkega postopanja. Spomladi l. 1688. so ujeli glavnega kolovodjo Jakoba Stareta in ga obglavili pred Kranjem, v Smlednik pa so poslali dvesto karlovških graničarjev. Dotični ukaz modro pristavlja, da ne smejo biti ti graničarji Uskoki iz Žumberka, ker se je bilo bati, da ne bi ti potegnili z upornimi kmeti. Graničarji so jeseni l. 1688. upor udušili popolnoma, uporniki pa so bili zdaj skoro še na slabšem, nego pred l. 1684.

Na novo so se uprli podložniki, posebno kočarji, l. 1729. in sicer zaradi tlake. Hoditi bi bili morali na tlako po dvakrat na teden, kakor se jim je bilo ukazalo l. 1688. Pritožbo je seveda deželno glavarstvo zavrnilo ter podložnikom dalo prebrati patent v slovenskem jeziku — žal, da ni več ohranjen — a kmetje tem potom niso bili pomirjeni. Ker se je ravno takrat mudil v Ljubljani na potu v Trst polk Gvidona pl. Stahremberga in je deželno glavarstvo hotelo vsekakor narediti mir med upornimi kmeti, je poslalo štirideset mož onega polka v Smlednik, da poiščejo kolovodje v obširnih gozdovih, kamor so se bili skrili. Uspeh ni bil popolnoma dovoljen, zakaj ujeli so samo enega ter ga zaprli na ljubljanskem Gradu. Kmetje pa so postali, najbrže ker se je bila ponesrečila namera deželnega glavarstva, še veliko drznejši, in ko je grajščina dela v zapor selskega sodnika Jožefa Grilca, sina nekega kolovodje, so pridrli po noči v grad, razbili vrata v ječo ter oprostili ujetnika. Vzpričo tolikega poguma upornikov je prosilo deželno glavarstvo dovolitve, da sme poslati v Smlednik kompanijo rednih vojakov; toda dvorni dekret z dne 4. septembra 1731. l. je to zabranil in zapovedal, naj se stvar reši po navadnem pravnem potu. Vsa stvar bi se bila bržčas zelo zavlekla, da se ni posrečilo grajski gosposki ujeti najhujših razsajalcev, Mihe Stenovca, po domače Zidarja, in pa Adama Krmeža; oba je poslala na ljubljanski Grad. Krmež je umrl l. 1735. v zaporu, Stenovec pa je ušel iz ječe, in to je gotovo še bolj vznemirilo kmete. Vendar so ga kmalu zopet ujeli, in bil je

zaprt skoro osem let; potem pa je obljubil, da bode hodil na dolžno tlako, in izpustili so ga.

Upor je bil seveda zadušen s tem, da so bili zaprti največji nemirneži, ki so podpihovali ostale kmete. Na novo so se oglasili ti s svojimi pritožbami l. 1757.; vendar tedaj ni bilo večjih nemirov, ker so se že dne 13. marcija 1758. l. zavezali v dolžno tlako z reverzom, katerega so jim pretolmačili tudi na slovenski jezik (in Craine-rische Sprach).

Ponavljali so se upori l. 1781. Najbrže so kmetje slišali kaj o nameravanih ljudomilih preosnovah cesarja Jožefa II. in, misleč, da so že pravnomočne, in da je popolnoma odpravljena tlaka i. t. d., so se znova začeli pravdati s svojo gosposko. Seveda je bil ves njih trud brezuspešen. Največji rogovilež je bil takrat Luka Drmastija iz Št. Valburge pri Smledniku. Šel je celo trikrat na Dunaj, pritožit se k cesarju, l. 1781., l. 1782. ob času, ko je bil papež na Dunaju, in l. 1783. Toda zadnji pot se mu je godilo slabo; priprli so ga in po odgonu poslali v domovino. Vendar je šel še enkrat, l. 1786., k cesarju v tabor pred Ptujem. Posrečilo se mu je res, da je prodril do Jožefa II., in ta mu je baje rekel: »Le vstani, dobiš vse, kar ti gre!«

Zadnjič so se pokazale iskre upora v Smledniku ob prihodu Francozov na Kranjsko l. 1797. Toda takrat je bila napočila podlož-nikom že zora lepše prihodnjosti, čeprav naredbe Jožefa II. niso ob-rodile vsega onega sadu, katerega je bilo pričakovati od njih.

Leto 1848. je naposled popolnoma pometlo ostanke srednjeveških nazorov in naprav ter tudi kmetu podelilo one pravice, za katere se je moral boriti toliko in toliko let.

Vrabci.

Pred oltar sta baš stopila.
Bledih je nevesta lic.
Venca nima nič na glavi . . .
Nič ni svatovskih družic.

Prišel gledat je poroko
Radovedni vaški svet;
Polna cerkev ženk je starih,
Polna mladih je deklet.

»Celi vasi je sramota,
Da brez venca v zakon gre!
Nam pa tega ni se bati . . .«
Vsa dekleta govore.

Čivkajo po strehah vrabci:
»Ej, to same so laži!
Znana vas nam vsa je vaša,
Vemo, kaj se vse godi!«

I. N. Resman.

